

Hoe satire realiteit werd

Samen voor ons eigen

Al jaren heb ik moeite met de woorden links en rechts. Ze zijn op elkaar gaan lijken. Nu door de middelpuntvliedende kracht van alle heersende crises veel mensen rechts uit de bocht vliegen en links achterblijft in het stille oog van de storm, wordt het tijd de termen weer eens tegen het licht te houden. Tekst Els de Groen

Een blijvend verschil ligt in de omgang met macht. Waar rechts die concentreert, wil links hem spreiden en delen.

Vandaar dat organisaties met een hiërarchische structuur de voorkeur van rechts genieten. Waren het vroeger geestelijken en monarchen die aan het roer stonden, nu zijn het CEO's die de lakens uitdelen. Op beurzen en in brievenbusfirma's zetten zij het feodalisme voort dat we meenden verslagen te hebben. Niet zelden doen ze dit met steun van adel of hoge geestelijken die hun wereldse macht zo behouden. Waar is links in dit krachtenveld? Delen is moeilijk. Veel communistische landen zijn er nooit in geslaagd; het werden rechtse autocratieën met apparatsjiks als schatbewaarders.

Maar wat is er gebeurd met de parle-

mentaire democratieën waar de scheiding der machten gewaarborgd is en burgers stemrecht hebben? Laten we Nederland als voorbeeld nemen, het Nederland van Drees en Den Uyl. In minder dan een eeuw tijd is de sociaal-democratie verschrompeld tot een deel van de oppositie en stemmen veel mensen, wier hart ooit links heeft geklopt, nu uit frustratie rechts. Uiterst rechts soms.

LOBBY

Wanneer is dat hart gaan schuiven? Een opstandig en vurig volk zijn Nederlanders nooit geweest; de rebellie tegen Philips de Tweede was zeker in het begin vooral een strijd van de Vlamingen. Aan onze principes gaat meestal een blik in de portemonnee vooraf; in handel zijn we beter dan in filosofie. En de twintigste eeuw wás de eeuw van de handel, waarin Nederland uitgroeide tot tweede exporteur van agrarische producten ter wereld. Sicco Mansholt was de wegbereider van de grootschalige landbouw. Rotterdam werd een wereldhaven, Schiphol groeide als kool, de Koninklijke Shell boorde en dolf overal. Nederland was trots op zichzelf. Het koesterde zijn KLM en lobbyde in Brussel om vaderlandse boeren aan nog meer subsidies te helpen. Toen ik in 2004 lid van het Europees Parlement werd, verbaasde ik me daar over het aantal lobbyisten namens overheid en bedrijfsleven: 15.000. Sindsdien is het toezicht strenger, maar het bande de lobby niet uit. Dat bleek onlangs uit Qatar-gate, waarbij Europarlementarier hun invloed voor geld verkochten.

Nederland was niet het enige land met een heilig geloof in groei. Wel het enige land met zo weinig grond dat het innovatief moest groeien, met een boterberg, een melkplas en een stikstofwolk als gevolg. Mansholt is al lang geleden van zijn geloof gevallen. Nederland zelf nog niet, wat – meer nog dan met boeren – te maken heeft met de producenten van zuivel- en vleespro-

ducten en andere grote spelers uit de agro-industrie. In de eeuw van de wereldhandel schuilt een vreemde paradox: het 'grauw' kreeg een gezicht. Via de vakbeweging zorgde solidariteit dat arbeiders individuen werden met individuele rechten, maar naarmate de welvaart toenam werd die individualiteit steeds meer materieel geduid. Mensen werden consumensen. Wie je was en wat je voorstelde hing af van wat je had, het soort huis, het type auto... De hippiebeweging was misschien wel de laatste rimpeling voor gelijke kansen en tegen de vermarkting van de menselijke samenleving, maar ze was te exclusief en niet opgewassen tegen een materialisme waarin ieder zich rijk kon dromen.

TEGENPARTIJ

Het werd samen voor ons eigen, zoals de Tegenpartij van Jacobse en Van Es het eens treffend verwoordde. De focus op materie ging ten koste van de aandacht voor immateriële zaken, waarvan zowel cultuur als natuur de dupe zou worden. Bezuinigingen op onderwijs, bibliotheken en kunst leidden tot oppervlakkigheid en laaggeletterdheid, geschiedenisles werd geamputeerd tot een canon van hoogten en dieptepunten, televisieaanbod verschaalde tot talkshows en amusement tussen reclameblokken, sport werd een strijd tussen sponsors, spelers werden handel, spellocaties ook. Arbeid werd belast, vermogen daarentegen ontzien.

Wat niet onmiddellijk in geld was uit te drukken, geen beursnotering had, verloor per direct zijn urgentie. Dat ondermijnde niet slechts de cultuur, maar ook een verantwoorde omgang met onze leefomgeving. In 1972 al trok de Club van Rome aan de bel met zijn rapport *Grenzen aan de groei*, maar een adequate reactie bleef uit. Door inflatie van het immateriële verloren we kennis en kunde om in samenhangen te denken. Voor visie moest je naar de oogarts.

Het gekke is dat deze tijd, met een sterk individualisme, werd getypeerd als Het ik-tijdperk. Terwijl het individu juist

in de massa ten onder ging. Een mens is immers meer dan koper of consument. Hij is een sociaal wezen wiens zwakke en sterke kanten in contacten met anderen blijken. In de decennia van collectieve bewustwording, voor en na de Tweede Wereldoorlog, had een individu meer smoel dan in de massaliteit van het huidige consumentisme waarin we onze eigenheid kopen. 'Het ik-tijdperk' luidde de titel van een artikel in de *Haagse Post* door John Jansen van Galen (1979). In dit essay beschrijft hij hoe mensen de welvaartsgroei aangrijpen om zichzelf te bevrijden van morele benauwenissen, waarbij ze het welzijn van anderen uit het oog verliezen. Eenzelfde kritiek is te lezen in *The 'Me' Decade* (1976), een essay van de Amerikaan Tom Wolfe en in *The culture of narcissism* (1979), een boek van Christopher Lash, Amerikaans cultuurhistoricus. Lash stelt dat Westerlingen 3beeds meer in de ban raken van een narcistische

cistisch persoonlijkheidstype, dat zich concentreert op het eigen lot en steeds minder in staat is tot langdurige omgang met anderen.

EGOCENTRISME

Gebrek aan empathie is het hoofdkenmerk van narcisme. Meer dan veertig jaar geleden is een tijdperk begonnen waarin welvarende mensen het vermogen verloren zich in anderen in te leven. Ze hadden het tij mee. De invloed van kerken en zuilen nam af en internet lag aan hun voeten. Een aantal van hen groeide uit tot complotfilosofen met een eigen schare gelovigen die zich niets meer door derden liet zeggen. En zeker

Koningshuis met 1,2 miljard elfde rijkste familie

niet door een overheid die van beleidsmaker tot aandeelhouder werd. Links kwam in zwaar weer. Wat moet je met een ideologie die eerlijk delen bepleit te midden van egocentrisme? Sommigen, zoals Wim Kok, schudden hun ideologische veren af en schoven op naar rechts. Liberalen, die ooit geloofden in een relatieve vrijheid die nooit anderenmans vrijheid mocht schaden, verkozen de volle vrijheid voor een beperkte groep. Rechts werd rechts populistisch en bekwaamde zich in het stellen van de schuldvraag in plaats van in het oplossen van de crises. Want crises zijn er inmiddels volop en ze groeien sneller dan de economie. Ten eerste omdat die groei de aarde ernstig geschaad heeft en ten tweede omdat de welvaart ongelijk is verdeeld. Alle andere problemen zijn afgeleiden hiervan. Eind 2022 maakte Oxfam Novib bekend dat 125 miljardairs elk afzonderlijk een miljoen keer meer CO₂ uitstoten dan de gemiddelde persoon in 90% van de wereldbevolking.

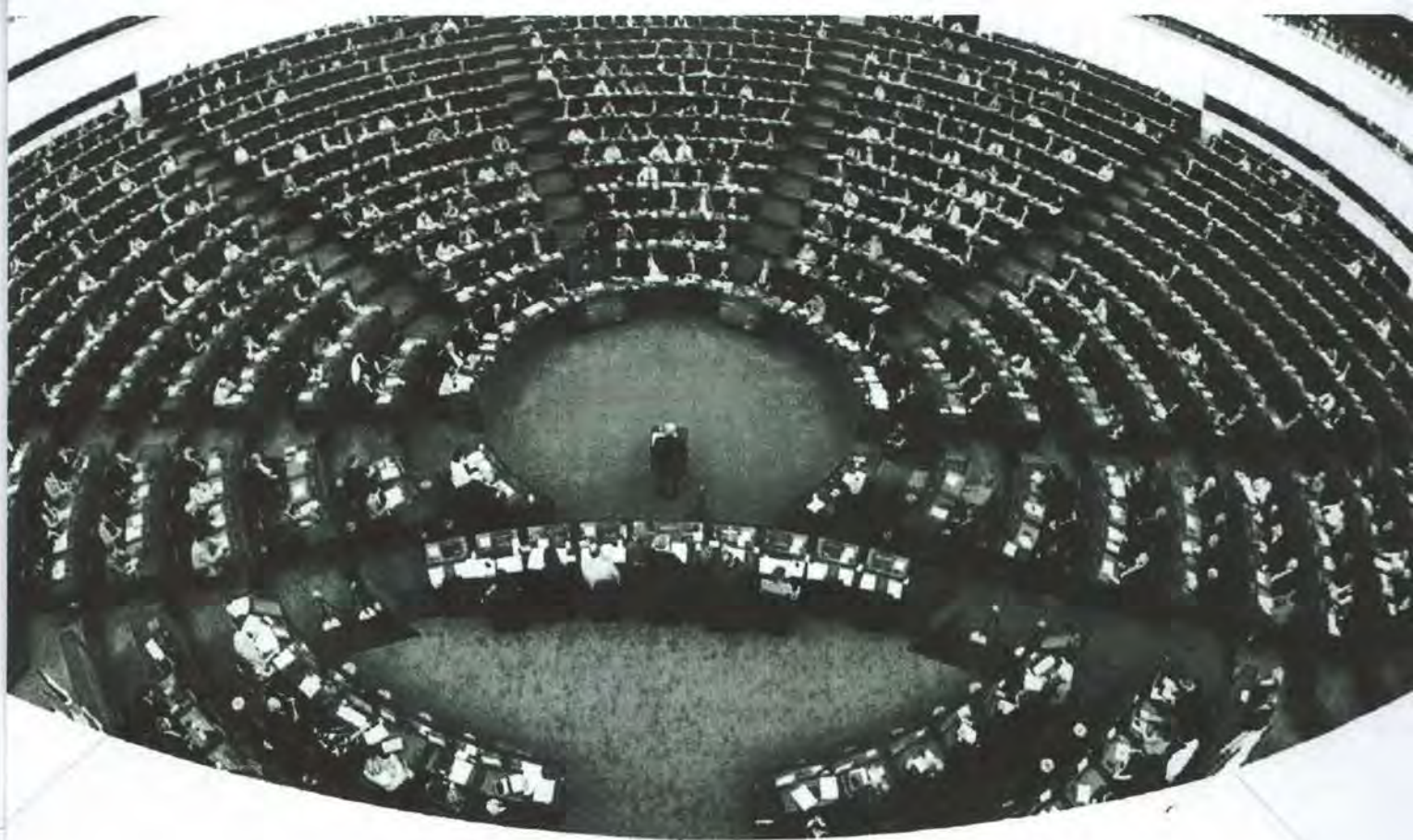
Nog een illustratie: de armste rijke in de Quote 500 is Max Verstappen met honderdtwintig miljoen; de koninklijke familie bezet met 1,2 miljard plaats elf in de rij van rijkste families.

Zou het geen zegen voor de aarde zijn als we – naast het bestaansminimum – een bestaansmaximum zouden invoeren? Hoogleraar Ingrid Robeyns, bedenker van het limitarisme, noemt haar leer een regulatief ideaal dat nooit volledig kan worden bereikt maar wel nagestreefd kan worden, bijvoorbeeld door loonmatiging en progressieve belastingen over winsten en vermogensinkomsten om zo de economische ongelijkheid te verkleinen en het milieu te ontlasten.

WOKE

Maar niet uitsluitend rijken vertonen narcistisch gedrag, ook lagere inkomens met een veel kleinere *footprint* doen dat. Hoe sterk verdiepen wij ons als Westerse consumenten in de kinderen in textielateliers in Bangladesh of in de mijnen van Congo, waar kobalt voor elektrische auto's en laptops wordt gewonnen? En dichterbij huis: hoe ontvangen we vluchtelingen? Hoelang duurde het voor kampeerders in Ter Apel een dak werd geboden? Hoe verhoudt zich de run op voedselbanken tot het feit dat Nederland – na de VS, Zwitserland en Denemarken – het vierde rijkste land is ter wereld, waar corona slechts een dip in het aantal vakantievluchten teweegbracht? Zowel klimaat als tweedeling schreeuwen om overheidsingrijpen, maar politici – bang voor zetelverlies en het besturen ontwend – durven het niet aan een andere koers te gaan varen en laten vervuilers begaan. Rechts mort dat ze te veel doen, links juist dat ze te weinig doen. En klimaatactivisten zijn boos...

De felste kritiek komt echter uit de hoek van gelovigen in complottheorieën en clandestiene wereldregeringen, die – bang voor onderwerping – van geen beperkingen willen weten. Uit naam

Grote vergaderzaal Europees Parlement in Brussel

van de vrijheid nemen ze rechtse 'elites' en ook links op de korrel: die wappies met hun 'woke'. Bijna honderd jaar geleden is het woord bedacht door Afro-Amerikanen om elkaar te waarschuwen voor racistisch geweld, nu wordt 'woke' misbruikt om moraalridders weg te zetten. Vrijheid is immers heilig en gemoraliseer hindert de vrijheid van meningsuiting. Je moet alles mogen zeggen, desnoods in grove bewoordingen en bezijden de waarheid.

Daarbij wordt vergeten dat leugens een parallelle waarheid kunnen gaan vormen met soms fatale gevolgen, zoals de *Big Lie* van Trump. Wie onbeperkte vrijheid wil, negeert en bruuskeert de ander. Een grote bek is geen vrijheid, hem tolereren geen ruimdenkendheid. Of, in de woorden van de Brits-Oostenrijkse filosoof Karl Popper (1902-1994): 'Als we ongelimiteerd tolerant zijn, zelfs jegens hen die intolerant zijn, als we niet bereid zijn een tolerante samenleving te verdedigen tegen de aanvallen van de intolerante medemens, dan zal de tolerante mens te gronde gaan,

verruwing; er is sprake van een breed gedragen wantrouwen jegens de macht dat zich uit in tegenmacht met dikwijls abjecte ideeën.

MATERIALISME

Thorbecke, grondlegger van de parlementaire democratie, wist dat macht controle behoeft, maar zijn volgelingen zijn dat vergeten. Ook de pleitbezorgers van machtsdeling, de socialisten, lieten het afweten. In ons materialisme hebben we moraal en ethiek uit het oog verloren. Misschien dat de huidige bestaanscrisis ons terugvoert naar de essenties en daarmee naar elkaar. Anderhalf procent opwarming lijken we te overschrijden, we gaan al richting twee. Het is 2023; de generatie die mogelijk getuige zal zijn van gevechten om voedsel en water is nu in de basisschoolleeftijd. Maar het ik-tijdperk loopt ten einde. Dikke ikken als Trump, Xi Jinping, Poetin, Bezos en Musk zullen stilaan het veld ruimen. Rechts krabbelt terug, links krabbelt op. Hopelijk is het op tijd. ●